

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР
Кафедра методики позакласної та позашкільної роботи

Тема випускної роботи:
«Розвиток творчих здібностей учнів в процесі виконання
дослідницької роботи»

Виконала: Кондратюк В.Д.,
методист Вінницького обласного
центру туризму, спорту, краєзнавства
та екскурсій

ЗМІСТ

I. Вступ.....	3
II. Основна частина	
2.1. Теоретичні аспекти дослідження проблеми розвитку творчих здібностей учнів.....	6
2.2. Практична реалізація проектів розвитку творчих здібностей учнів у процесі виконання дослідницької роботи педагогами Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій.....	26
III. Висновки.....	34
IV. Список використаних джерел.....	37

ВСТУП

Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті ставить перед педагогами важливі завдання, основним з яких є створення умов для розвитку й самореалізації кожного його громадянина. Держава й суспільство відчують потребу у формуванні покоління, здатного акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, навчитися впродовж життя, створювати та вдосконалювати цінності громадського суспільства. У зв'язку з цим нині відбувається модернізація національної системи освіти та вироблення новітніх концепцій виховання людини, де стратегічним завданням є формування творчої особистості, реалізації її природних нахилів і здібностей в освітньому процесі.

Зміст освіти, форми, інноваційні методи навчання та виховання мають опиратися на формування нових пізнавальних цінностей, дослідницьких прийомів, методів, знань, умінь, навичок, дослідницької позиції в самостійному пошуку нових знань і використання їх в умовах творчості.

До проблем розвитку творчих здібностей особистості, організаційно-методичного супроводу процесу його впровадження у своїх працях зверталися відомі вчені, педагоги та науковці нашої країни та країн зарубіжжя: В.Барко, І. Матюша, С. Солосейчик, П. Тронько, А. Тютюнников, В. Чорноус та ін. Велике значення в організації роботи з розвитку творчих здібностей учнів середньої школи, у яких розглядаються питання теорії і практики навчання, виховання та розвитку дітей мають праці: Ш. Амонашвілі, Г. Ващенко, В. Сухомлинського.

Вінницький обласний центр туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій (ВОЦТСКЕ) належить до закладів позашкільної освіти, що проводить і організовує значну кількість заходів, спрямованих на підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог реформування освітньої системи; забезпечення особистісного розвитку вихованців відповідно до їх індивідуальних здібностей; модернізації структури, змісту та організації методичної роботи на засадах компетентнісного підходу, розвивальної педагогіки.

Діяльність педагогічного колективу Центру спрямована на залучення підростаючого покоління до активної пошукової та дослідницької роботи,

удосконалення форм, методів та засобів краєзнавчої роботи, використання активних методів навчання та творчо-розвивальних технологій, які спрямовані на формування творчих здібностей учнів, залучення їх до пошуково-дослідницької та проектної діяльності. Педагогічний колектив постійно працює над удосконаленням та оновленням експозиційно-практичної бази тематичних заходів, керуючись власними концептуальними підходами до творчого саморозвитку вихованців, підвищує статус та значення свідомого громадянина для розвитку цілісності України.

Дана робота є **актуальною** на разі через динамічний процес реформування системи освіти, де головним завданням є формування творчої особистості через самостійний пошук нових знань, реалізації природних нахилів і здібностей в освітньому процесі. Дослідження проблеми творчого розвитку учнів зумовлена потребою у зростанні творчих ресурсів дитини в умовах глобалізації суспільства, необхідністю покращення творчої активності в усіх сферах конструктивної діяльності.

Як державна інституція, Вінницький обласний центр туризму, спорту, краєзнавства та екскурсійу реалізації концепції розвитку творчих здібностей учнів активно співпрацює з іншими державними установами і громадськими організаціями (Обласним краєзнавчим музеєм, музеєм імені Михайла Коцюбинського, Обласною організацією Товариства Червоного хреста України, Спілкою ветеранів Великої Вітчизняної Війни Вінницької області, Вінницьким козацьким полком імені Івана Богуна, Вінницьким крайовим молодіжним об'єднанням «Молода Подільська Січ», Вінницьким державним педагогічним університетом імені Михайла Коцюбинського, Вінницьким технічним коледжем, Вінницьким обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, засобами масової інформації (періодичні видання: «Освіта Вінниччини», «Вінниччина» та багато інших районних і обласних видань, а також вінницьке державне телебачення), координує роботу районних (міських) відділів (управлінь) освіти Вінниччини.

Мета дослідження : полягає у розкритті творчих здібностей учнів через дослідницьку діяльність.

Об'єкт дослідження – творчі здібності учнів.

Предмет дослідження – розвиток творчих здібностей учнів через дослідницьку діяльність у закладах позашкільної освіти.

Реалізація дослідження полягає у вирішенні наступних **завдань**:

1. проаналізувати сучасний стан проблеми розвитку творчих здібностей учнів в наукових дослідженнях;
2. здійснити аналіз поняттєво-термінологічного апарату явища творчого розвитку;
3. дослідити форми організації дослідницької роботи як засобу ефективного розвитку творчих здібностей учнів;
4. охарактеризувати комплекс заходів з розвитку творчих здібностей учнів на базі Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій
5. розкрити модель та механізм впровадження комплексу заходів розвитку творчих здібностей учнів на базі ВОЦТСКЕ;

У процесі роботи над дослідженням передбачається використання **методів**: спостереження, узагальнення, вивчення документації, аналізу результатів діяльності тощо.

Розвиток творчих здібностей особистості є повноцінною і важливою складовою освітянського процесу, але потребує ґрунтовнішої підтримки з боку державних органів влади. Вінницький обласний центр туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій останніми кількома роками працює за даним напрямом в основі педагогічної роботи.

II. Основна частина

2.1. Теоретичні аспекти дослідження проблеми розвитку творчих здібностей учнів.

Сучасний стан суспільного розвитку, динамічні зміни в усіх сферах людської діяльності зумовлюють зростаючу потребу суспільства у формуванні творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, креативних можливостей, здатної до створення та засвоєння інновацій у будь-якій галузі. Вирішення цього важливого завдання покладено насамперед на систему освіти, що потребує принципово нових підходів до навчання, виховання та підготовки до самостійного життя підростаючого покоління, постійного оновлення форм та методів навчання з метою більш ефективного впливу їх на розвиток творчої особистості учня. Умови життя вимагають від людей бути творчими особистостями, що здатні орієнтуватися та адаптуватися до життя в суспільстві, розпоряджатися потенціалом особистісних ресурсів завдяки дієвим, продуктивним знанням і творчим можливостям.

Слово творчість в останні десятиліття входить до множини найбільш вживаних слів фахівцями різних галузей. Але, як свідчить практика, використовується воно не завжди коректно. Очевидно, що проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути розв'язана без чіткого розуміння поняття творчості.

Поняття «творчість» в українському педагогічному словнику трактується, як «продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення [с326].

Сутність поняття «творчість» розглядають вчені, дослідники, педагоги і психологи нашої країни та країн зарубіжжя. Відомий педагог В. Сухомлинський визначав, що творчість — це особлива сфера духовного життя, самоствердження, коли розгортається оригінальність та особливість усякої дитини. []. Психолог Л. Виготський зазначав, що творчою зветься кожна діяльність, яка створює щось нове... Він також стверджував, що творчість є необхідною умовою існування, і все навколо зобов'язане своїм походженням творчому процесу людини. На думку С. Рубінштейна: «Творчість — діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, які, в свою чергу, мають суспільну значущість». Безумовно,

продукти творчої діяльності школярів відзначаються певними елементами новизни і носять скоріше за все суб'єктивний характер. Звичайно, елементи новизни, які школяр вносить у свою діяльність, мають досить відносний характер, проте вони є передумовою динамічності тих знань, якими володіє дитина. З розширенням цих знань з'являється можливість більш високого рівня прояву новизни та оригінальності.

Поняття творчість є категорією цілого ряду наук: філософії, психології, педагогіки та ін. У Філософському словнику дається таке означення творчості: "Творчість - процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності" [24, с. 405]. Звідси виходить, що лише завдяки творчій діяльності людей можливий розвиток науки, техніки, мистецтва, освіти, державності і всього іншого. Саме завдяки творчості можливий будь-який прогрес. Психолог

А. Г. Спіркін розглядає творчість як "мислительну і практичну діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу та духовної культури..." [22, с. 322]. Як бачимо, дане визначення творчості вже прямо стосується вищого (творчого) рівня пізнавальної та наукової діяльності. "Творчість – пише М. М. Амосов – це створення нових моделей та втілення їх через функціональну активність в матеріальні речі або ж у матеріальні моделі - книги, малюнки і т. д" [2, с. 158]. Н. Роджерс, яка займається експресивною терапією, прагнення людини творити пояснює тим, що "творчість подібна волі, спробувавши її одного разу, ти вже ніколи більше не зможеш жити без неї. Це трансформуючий, цілющий процес. Коли накладаються обмеження на нашу творчість, ми хворіємо, стаємо напруженими, тупіємо" [18].

Проблемами розвитку творчого потенціалу учнів вивчали В Дружинін, Д. Зербін, В. Барко, А. Тютюнников та ні. Досліджуючи природу творчості, В. Барко розглядає цю категорію як «природну функцію мозку, яка виявляється і реалізується в діяльності при наявності спеціальних здібностей у тій чи іншій конкретній діяльності» [1, с.14]. А. Лук вважав, що творчість – це «не тільки труд художника, артиста, вченого; вона може проявлятися в іншій діяльності, результатом якої

будуть як конкретні ідеї і продукти, так і самі дії» [2, с.6]. М. Веракс трактує творчі здібності як «індивідуальні особливості, специфічні якості людини, котрі визначають успішність виконання ними творчої діяльності різного роду» [3, с.9]. Педагоги С. Темченко, Л. Багас, О. Калініченко, Т. Махтій, досліджують проблему творчих здібностей учнів, акцентують увагу на необхідність бачити індивідуальні здібності в кожній дитині та націлюють розвивати їх різними засобами, зокрема гурткової роботи.

Аналізуючи категорію «творчі здібності», науковці визначають їх як психологічні особливості дитини, що уможливають оволодіння нею навичками творчої діяльності. Різні аспекти творчого розвитку особистості розглядали П. Тронько, С. Соловейчик, І. Матюша. Особливості формування творчих якостей учнів під час гурткової роботи висвітлювали Я. Трефяк, Н. Литвинова, І. Прус.

Проблеми здібностей та обдарованості досліджували у своїх працях В. Ананьєв, А. Брушлінський, Г. Балл, П. Гальперін, В. Дружинін, Г. Костюк, І. Кульчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, К. Платонов, Дж. Рензуллі, С. Рубінштейн, Б. Теплов, М. Холодна, В. Шадріков та інші. Розвитку творчої особистості, творчості та творчих здібностей приділили увагу Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Н. Кічук, В. Клименко, В. Климчук, Н. Кузьміна, О. Кульчицька, В. Моляко, О. Музика, Я. Пономарьов, В. Рибалка, В. Роменець, Р. Стернберг, Е. Торренс та інші.

У сучасних умовах проблемі творчості і творчих здібностей особистості приділяють увагу педагоги, соціологи, психологи. Психологи переконливо довели, що задатки творчої здібності властиві будь-якій людині, будь-якій дитині. Не менш важливим є висновок психолого-педагогічної науки про те, що творчі здібності необхідно розвивати з раннього віку. Якщо ж дитину з перших років не привчати до творчої діяльності, то втрати від цього важко буде виправити в наступні роки. Отже, розвитку творчих здібностей учнів слід приділяти увагу з раннього дитинства.

Особливе значення для формування в учнів творчих здібностей має дослідницька робота. Формування системи пошукових і дослідницьких умінь та навичок творчої особистості сприяє розвитку високого рівня її творчої активності, оскільки забезпечує постійну спрямованість особистості на подальшу пізнавальну та

творчу діяльність. Дослідницька діяльність учнівської молоді стала об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних вчених – В. Алфімова, О. Губенка, Л. Ковбасенко, О. Микитюка, В. Моляко, І. Нікітіної, В. Паламарчук, О. Савенкова, А. Сологуба, Ю. Тамберга та інших. Автори аналізують науково-дослідницькі вміння особистості, моделюють педагогічні умови їх формування, модернізують традиційні форми та методи дослідницької роботи, пропонують власні навчальні програми дослідницької діяльності. Вивченням діяльності позашкільних навчальних закладів у формуванні творчої особистості, розвитку її творчої активності займаються В. Вербицький, Л. Ковбасенко, В. Мачуський, Г. Пустовіт, А. Сиротенко, Т. Сущенко. Процес формування дослідницьких умінь в учнів розглядався вченими у різних контекстах. Теоретичний аспект проблеми розкрито в працях С. Гончаренко, О. Ляшенко, Н. Ничкало та ін. Формування пізнавальних умінь учнів представлено у дослідницьких роботах В. Андрєєва, Ю. Бабанського, П. Підкасистого, О. Савченко, А. Усової та ін. Питання організації дослідницької діяльності учнів досліджували В. Алфімов, В. Кларін, Л. Левченко, Н. Недодатко, О. Павленко, Г. Пустовіт та ін. Проблема формування дослідницьких умінь висвітлювалася у наукових дослідженнях С. Величко, І. Войтовича, С. Гайдука, Ю. Галатюка, А. Давиденка, Ю. Жука, М. Остапчука. Ними зроблений значний внесок у розвиток освіти.

Творчість – це неодмінна складова портрету успішної, сучасної людини. І саме заклади освіти мають розвивати творчі здібності майбутніх успішних людей. А завдання вчителя полягає в тому, щоб вчасно помітити творчі задатки своїх учнів і допомогти їм їх розвинути.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що різні аспекти дослідницької діяльності учнів цікавили багатьох науковців. Однак, проблема розвитку творчих здібностей учнів у процесі дослідницької діяльності висвітлена недостатньо, потребує ґрунтовнішого осмислення і уваги педагогічних колективів, нових методик і технологій.

Вивчення і розвиток здібностей, які лежать в основі процесу оволодіння знаннями є одним із основоположних напрямів підвищення ефективності навчання в закладах освіти. Досліджуючи засоби оптимізації розумового розвитку учнів,

потрібно приділяти більше уваги створенню умов для своєчасного виявлення і розвитку їхніх здібностей, творчого потенціалу особистості, а також формування творчого ставлення до світу і себе.

Б. Теплов визначає **здібності** як індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, мають відношення до успішності виконання діяльності чи декількох діяльностей і не мають відношення до знань, умінь і навичок [10]. Поєднання здібностей, від яких залежить успішність різних діяльностей В. Шадриков називає загальною обдарованістю. Беручи за основу погляди на проблему обдарованості вітчизняних та зарубіжних учених (Г. Костюка, Н. Лейтеса, Б. Теплова, Т. Чудновського), визначаємо **обдарованість** як особистісне утворення людини, що характеризується підвищеним рівнем розвитку однієї чи декількох здібностей, на основі яких з'являється можливість досягнення високих результатів у певному виді діяльності.

Біологічними передумовами обдарованості є:

- **здатки** – вроджені анатомо-фізіологічні особливості людини, що зумовлюють розвиток здібностей;
- **здібності** – індивідуальні якості особистості, що виявляються в певній діяльності та забезпечують успіх саме в цій діяльності;
- **схильності** – емоційне ставлення, конкретна вибіркова спрямованість на певну діяльність, що заснована на інтересі до конкретної діяльності, потребі у її виконанні, бажанні виконувати її успішно [3, С. 270].

На певному рівні сформованості здібностей до тієї чи іншої діяльності виникають і починають розвиватися творчі здібності. Саме якісний стрибок від розвитку здібностей до розвитку обдарованості учені пов'язують зі становленням творчо обдарованої особистості [3].

Творчість – це процес створення нового, що об'єктивно здійснюється у природі або людині. Продуктами творчості є відкриття, винаходи, нові художні образи, твори [4].

Вітчизняний психолог В. Моляко, розкриваючи сутність творчості з позицій психології, зазначає, що «під творчістю розуміють процес створення чогось нового для даного суб'єкта» [3].

Таке розуміння творчості вказує на можливість пошуку механізмів розвитку творчої діяльності ще в дитячому віці. Одним із таких механізмів, на думку вчених, є інвенції. В інвенційно-стратегіальній моделі розвитку творчо обдарованої особистості О. Музики поняття **інвенції** (від латин. *inventio* – вигадка) знайшло відображення як природний шлях розвитку творчості. **Інвенції** розглядаються як спонтанні відхилення в ході діяльності, що виникають у процесі наслідування. Усвідомлення та використання інвенцій з метою отримання творчого результату є одним із механізмів спонтанного розвитку творчості та творчих здібностей [3].

Аналіз літератури підтверджує, що науковці по різному трактують поняття «творчі здібності».

О. Музика розглядає творчі здібності як психічне утворення, яке розвивається за загальними закономірностями розвитку здібностей. Спочатку, оволодіваючи діяльністю, людина розвиває виконавські здібності, а коли вже діяльність освоєна, виникають інвенції, що стають передумовою розвитку творчих здібностей. Творчу обдарованість автор вважає не вродженою якістю, а вищим рівнем розвитку здібностей, який характеризується високими творчими досягненнями [3].

Т. Равлюк розглядає творчі здібності як синтез властивостей особистості, що характеризуються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності [8].

Людина від народження наділена здатністю до творчості, творчим потенціалом, але механізм творчості може залишитися нереалізованою потенцією. Працює він у тих людей, у яких він встиг сформуватися [4]. У науковій літературі здатність до творчості називають креативністю.

Креативність (від латин. *creatio* – створення) – це творча, новаторська діяльність; творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять до структури обдарованості як незалежний фактор. Під креативністю розуміють здатність породжувати незвичні

ідеї, відхилятися в мисленні від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації [7].

Аналізуючи сучасні дослідження цього явища, можна зробити висновок, що не існує однозначної відповіді на запитання:

Чи існує взагалі креативність?

Чи вона є науковим конструктом?

Чи є самостійним процес креативності, або ж креативність – це сума інших психічних процесів?

Дж. Гілфорд і П. Торренс розглядають креативність як здатність до творчого (дивергентного) мислення, «що йде одночасно у багатьох напрямках», а також спрямоване на те, щоб породити безліч різних варіантів розв'язання задачі.

На думку Е. Торренса, креативність – це загальна здібність, що базується на взаємодії загального інтелекту, особистісних характеристик і здібностей до продуктивного мислення. Дослідники Д. Векслер, Г. Айзенк, Л. Терме, Р. Стернберг розглядають інтелект і креативність як єдину людську здатність вищого плану, тобто, здатність до будь-якого виду творчості забезпечується, насамперед, високими значеннями загального інтелекту. Г. Айзенк вважає, що немає необхідності, виділяти креативність як особливу здатність.

Проте більшість учених (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Я. Пономарьов) обстоюють правомірність виділення креативності як самостійного фактору, незалежного від інтелекту. Згідно з теорією інтелектуального порогу Е. Торренса при IQ нижче 115–120 інтелект і креативність утворюють єдиний фактор, а при IQ вище 120 креативність стає незалежною величиною.

Отже, аналіз досліджень показує, що інтелект і творчість мають різну основу, виконують різні функції у процесі пристосовування до середовища. Оптимальним варіантом є їх поєднання, що повинно бути об'єктом і критерієм розвитку творчих здібностей.

Науковці використовують декілька класифікацій видів здібностей, що укладені за різними ознаками:

- **загальні здібності** – це ті з них, які впливають на успішність людини в різних видах діяльності. До них, наприклад, відносяться розумові здібності, тонкість та точність ручних рухів, розвинена пам'ять, досконала мова тощо.
- **спеціальні здібності** – визначають успішність людини в специфічних видах діяльності, для яких потрібні особливі задатки і їх розвиток. Це, математичні, лінгвістичні, літературні, художні, спортивні здібності. Часто загальні та спеціальні здібності взаємодоповнюються та взаємозбагачуються.
- **теоретичні здібності** – визначають успішність людини в абстрактно-теоретичних міркуваннях.
- **практичні здібності** – у конкретних, практичних діях. Такі здібності, на відміну від загальних та спеціальних, дуже рідко доповнюють один одного.
- **навчальні здібності** – визначають успішність людини в навчанні та вихованні, засвоєнні нею знань, вмінь, навичок, формуванні якостей особистості[5].

Творчі здібності розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання та пов'язуються з створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності тощо.

Аналіз теоретичних досліджень творчих здібностей визначив розуміння їх інтегративного характеру, в якому переплітаються мотиваційні, когнітивні, евристичні, операційні та інші чинники.

А. Лук виділяє такі *творчі здібності*:

- пов'язані з мотивацією (інтереси, схильності);
- пов'язані з темпераментом (емоційність);
- пов'язані з розумовими здатностями (пильність у пошуках проблем; спосіб кодування інформації; здібність до згортання, зчеплення, переносу, оцінюючих дій; цілісність сприйняття; готовність пам'яті; зближення понять; гнучкість мислення, інтелекту; легкість генерування ідей; швидкість мови; професійні здібності; здатність передбачення [5].

Щоб діагностувати та систематично формувати творчу особистість, потрібно знати її властивості, творчі риси. Учені-дослідники (О. Матюшкін, П. Енгельмейер, В. Моляко, О. Музика) виокремлюють такі основні *властивості творчої особистості*:

- сміливість думки, схильність до ризику;
- фантазія;
- багата уява;
- проблемне бачення;
- уміння долати інерцію мислення;
- здатність виявляти суперечності;
- уміння переносити знання і досвід у нові ситуації;
- незалежність;
- альтернативність;
- гнучкість, самостійність мислення;
- здатність до самоуправління.

В. Моляко вважає основними якостями творчої особистості прагнення до оригінальності, нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної роботи, порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі [3].

Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «двигун», що запустив би механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна «мотиваційна основа».

Проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути вирішена без розгляду самого процесу, механізму творчості. При цьому, процес творчості, зокрема розв'язання будь-якої творчої задачі, здійснюється за конкретною схемою.

П. Енгельмейер виділив у творчому процесі такі етапи:

- 1) інтуїція та бажання, виникнення задуму (гіпотеза, задум);

2) знання та міркування, відпрацювання схеми або плану, що дає повний або виконуваний план, де наяву все необхідне та достатнє (виконання дослідів, винахід у формі логічної уяви);

3) уміння (конструктивне виконання винаходу) [2].

У структурі творчої діяльності В. Моляко виділяє три цикли: розуміння умови завдання (оцінка умови), формування проекту майбутньої конструкції (формування гіпотези, задуму) і попереднє рішення (прогнозування остаточного результату). Автор розкриває п'ять основних стратегій творчої діяльності:

- 1) пошуку аналогів (стратегія аналогізування);
- 2) комбінаторних дій (стратегія комбінування);
- 3) реконструктивних дій (реконструююча стратегія);
- 4) універсальна;
- 5) випадкових підстановок [5].

Оригінальна *модель творчої особистості* була запропонована О. Матюшкіним. Структурні компоненти цієї моделі: пізнавальна мотивація, що виражається в дослідницькій, пошуковій активності; здатності долати сформовані установки, звичайні підходи, стереотипи, шаблони; оригінальність, швидке прийняття рішень; розумова здатність; сензитивність до новизни стимулів [6].

Стосовно навчально-творчої діяльності В. Рагозіна визначає такі укрупнені компоненти творчих здібностей особистості:

- а) мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості;
- б) інтелектуально-логічні здібності;
- в) інтелектуально-евристичні, інтуїтивні здібності;
- в) світоглядні властивості;
- г) моральні якості, що сприяють успішній навчально-творчій діяльності;
- д) естетичні якості;
- е) комунікативно-творчі здібності;
- е) здібності до самоуправління своєю навчально-творчою діяльністю [9].

Відповідно до названих компонентів творчих здібностей, для розвитку інтелектуально-логічних здібностей учня варто формувати у нього уміння

аналізувати; виділяти істотне спільне і відволікатися від несуттєвого (абстрагування); формулювати правильне означення об'єкта, встановлювати родову ознаку і видову відміну; пояснювати, аргументовано викладати і розкривати суть питання, проблеми, способи її розв'язання; доводити, обґрунтовувати.

Інтелектуально-евристичні здібності особистості потребують вміння:

а) генерувати ідеї, висувати гіпотези, прогнозувати розв'язання творчих задач, висувати оригінальні підходи, стратегії, методи їх розв'язання;

б) фантазувати;

в) володіти асоціативністю пам'яті;

г) бачити протиріччя і проблеми;

д) переносити знання, уміння у нові ситуації (продуктивність мислення);

е) відмовлятися від нав'язливої ідеї, переборювати інерцію мислення;

є) незалежно мислити;

ж) критично мислити [9].

Спираючись на виокремленні механізми творчого процесу, компоненти творчих здібностей виділяємо *основні форми і методи роботи з учнями для розвитку їх творчих здібностей*: самостійна робота, розв'язування творчих задач, науково-дослідницька діяльність, лабораторні роботи, експерименти, ділові бесіди, круглі столи, семінари, конкурси, олімпіади, розвивальні групи, творчі тренінги. *Методи і прийоми, які варто використовувати у творчій навчальній діяльності*. Серед них: аналогії, асоціації, проб і помилок, психологічної активізації творчості, «мозкового штурму», синектики, фокальних об'єктів, контрольних запитань, алгоритм розв'язання творчих задач.

Для формування світоглядних властивостей творчої особистості, моральних та естетичних якостей, що сприяють успішній навчально-творчій, дослідницькій діяльності, комунікативно-творчих здібностей вважаємо доцільно залучати учнівську молодь до діяльності у гуртках, студіях, секціях, факультативах. Також учителі мають практикувати у школі творчі звіти груп художньої самодіяльності, організовувати шкільні та персональні виставок дітей, де учні матимуть змогу представити свої творчі роботи, реалізувати творчі здібності.

Таким чином, досвід багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів засвідчив про вірогідність успішного формування у школярів якостей творчої особистості. Для цього учням варто надавати максимум можливостей для випробовування себе в творчості, починаючи з найпростіших завдань. Засвоюючи досвід творчої діяльності та характерні для неї процедури, учні починають видозмінювати ті схеми мислення, яким вони вже навчилися, вчаться відмовлятися від стереотипів, конструювати нові підходи до осмислення раніше засвоєного або нового змісту.

Оновлення системи освіти держави значною мірою пов'язане з розробкою та впровадженням у педагогічну практику ефективних технологій розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості, формування її пізнавальної та творчої активності.

Одне з актуальних завдань сучасної освіти – пошук оптимальних шляхів зацікавлення учнів навчанням, підвищення їх розумової активності, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, вироблення вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Це означає, що педагог має орієнтуватися на використання таких педагогічних технологій за допомогою яких не просто поповнювалися б знання й уміння з навчального предмета, а й розвивалися такі якості учня, як: пізнавальна активність, самостійність, уміння творчо виконувати завдання. Пізнавальна активність на рівні структурної одиниці спрямованості особистості свідчить про те, що учень охоче засвоює ту чи іншу інформацію, більше того – має міцно сформовану потребу в якісній пізнавальній діяльності, сильні та стійкі мотиви цієї діяльності.

Навчання як дослідження припускає, що особливістю дослідницької діяльності учня є суб'єктивне відкриття цим нових знань на основі індивідуальної актуалізації попередньо засвоєних ним же знань і вмінь, уведення їх до особистісного пізнавального простору. Застосування дослідницького підходу в навчанні спрямоване на становлення в школярів досвіду самостійного пошуку нових знань і

використання їх в умовах творчості, на формування нових пізнавальних цінностей учнів і збагачення їх пізнавальної ціннісної орієнтації.

Дослідницька практика школярів повинна відповідати науковим методам знання, розширювати зміст їхньої освіти й удосконалювати підготовку до майбутньої діяльності.

Процес пізнання – це процес переходу від найпростіших моделей світу до більш складних. Дитина повинна розвиватись і навчатись кожної миті. Необхідно, щоб безперервно відбувалась різноманітна пізнавальна дослідницька діяльність - у співпраці з учителями, батьками, іншими дітьми. Як тільки зникає зацікавленість, натхнення, подив, відразу починають панувати лінощі та примус. Тоді труднощі в навчанні стають неподоланими, і дитина, яка була старанна і дисциплінована, вже не зможе набути справжніх знань та навичок.

Дослідницька діяльність – вища форма самоосвітньої діяльності учня. Формування науково-дослідницьких вмінь у школярів – процес складний і довготривалий. Він не виникає на порожньому місці і не розвивається сам по собі. Вчитель поступово і методично формує дослідницькі навички, здійснює контроль за виконанням учнями дослідницьких робіт, проводить консультації.

У психолого-педагогічній літературі пошукова та дослідницька діяльність учнів розглядається як процес включення особистості у самостійне збирання і дослідження інформації, формування в неї на цій основі міцних знань, умінь, навичок пізнавальної та творчої діяльності.

Мета застосування дослідницької технології в навчанні – набуття учнями досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності; об'єднати розвиток їх інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і творчого потенціалу й на цій основі формувати активну, компетентну, творчу особистість.

Дослідницька діяльність є найбільш ефективною ланкою у переході від навчальної діяльності до науково-дослідної, тому що містить у собі майже всі компоненти наукового пошуку та створення нового продукту з ознаками дослідницької роботи, спираючись на здобуті раніше знання, та розвиває навички й уміння для подальшої наукової діяльності .

Застосовуючи дослідницькі технології, можна вирішити низку спеціальних педагогічних завдань:

- використати дослідницькі методи у вивченні учнями предметів шкільної програми;
- застосувати дослідження під час ознайомлення школярів із окремими явищами, процесами, фактами;
- допомогти учням у засвоєнні комплексу дослідницьких заходів, формувати їхні дослідницькі уміння та навички;
- прищеплювати учням інтерес до навчальних і наукових досліджень;
- формувати у школярів уявлення про дослідницьку стратегію в пізнавальній діяльності;
- збагачувати творчі спроможності учнів на основі формування їхнього дослідницького досвіду;
- вивчати та аналізувати індивідуальні особливості формування дослідницького досвіду учнів, його впливів на їх інтелектуальний розвиток і виховання;
- освоєння вчителем дослідницького підходу до розкриття змісту шкільної програми з навчального предмета, до розподілу часу на вивчення окремих тем і розділів програмного матеріалу, до встановлення між предметних зв'язків, до
- вибору доцільної методики організації дослідницько-пізнавальної діяльності учнів.

Вибір форм і методів організації пошукової та дослідницької діяльності учнів досить великий і завжди залишає альтернативу учасникам освітнього процесу (як педагогам, так і дітям), враховуючи специфіку навчального курсу, особисті уподобання, інтереси та здібності. Основними формами залучення учнів до пошукової та науково-дослідницької діяльності є:

- участь в роботі МАН України, наукових гуртках, товариствах, секціях, клубах, творчих лабораторіях;
- індивідуальна та групова робота учнів над пошуковими та науково-дослідницькими проектами («Моє Поділля», «Золота спадщина Поділля», «Мій рідний край – моя земля», «Благородні серця», «Вінниччина Вишивана» тощо);

- науково-практичні конференції, семінари, колоквиуми, зльоти, наукові читання, конкурси-виставки пошукових та дослідницьких робіт;
- навчальні екскурсії, експедиції, дослідницькі маршрути;
- розроблення мультимедійних проєктів;
- робота сезонних наукових шкіл, науково-практичних таборів в канікулярний час;
- самоосвітня діяльність.

У процесі систематичної дослідницької роботи в учнів формуються *дослідницькі вміння*: інтелектуальні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація, абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, постановка проблеми та висунення гіпотези, пошук і використання аналогії, дедуктивний висновок та доказ; практичні – використання навчальної, довідкової та додаткової літератури, добір матеріалу для експерименту, оформлення результатів дослідження; самоорганізації та самоконтролю-планування пошукової та дослідницької роботи, раціональне використання часу й засобів діяльності, перевірка отриманих результатів, самооцінка .

Принципи навчання та виховання, що максимально сприяють залученню учнів до пошукової і дослідницької роботи:

- науковість - тісний зв'язок і взаємодія навчального курсу з наукою, що відбувається на основі ознайомлення дітей з об'єктивними науковими фактами, проблемами, закономірностями і забезпечує формування наукового світогляду;
- активність – активна роль особистості в ході засвоєння знань, умінь та навичок, їх повноцінна та ефективна реалізація на практиці, включення дитини у безперервний процес самотворення;
- індивідуальний підхід – оптимальні умови для ефективного навчання і практичної творчої діяльності кожної дитини в ході організації фронтальних і групових форм роботи з урахуванням вікових особливостей, системи характерних суспільних зв'язків і стосунків у соціоприродному середовищі;
- синтез інтелектуальної і практичної діяльності – здобуті вихованцями теоретичні знання трансформуються у внутрішні стимули, підґрунтя для нових

можливостей пізнання найрізноманітніших сторін людського буття як свідомої творчої діяльності, що вимагає великих інтелектуальних зусиль і відкриває широкі перспективи для саморозвитку та самовдосконалення;

- єдність свідомості та поведінки – формування свідомості дитини у процесі її практичної діяльності, основою якої є оволодіння соціальним досвідом поведінки у соціоприродному середовищі і свідоме утвердження себе як непересічної творчої особистості;

- суб'єктна взаємодія – рівноправне партнерство, співробітництво та співтворчість між педагогом і вихованцем у процесі навчальної діяльності;

- оптимальний вибір змісту форм, методів та засобів навчання відповідно до освітніх запитів, інтересів і можливостей вихованців тощо [6, 196].

Практичної діяльності гуртків позашкільних навчальних закладів різних напрямів позашкільної освіти дає підстави стверджувати, що навчальний процес у них характеризується елементами пошукової та дослідницької роботи, які стимулюють педагогів-позашкільників до її активного використання з метою поглибленого вивчення програмного матеріалу та урізноманітнення навчальної діяльності вихованців, а саме:

- активізацією навчання за допомогою проблемних, дослідницьких методів з поступовою передачею обдарованим і талановитим вихованцям ініціативи в організації групової або самостійної творчої діяльності;

- творчою взаємодією педагога і вихованців, що сприяє вільному вибору ними форм і засобів творчої діяльності, творчій винахідливості, розкутості, домінуванню власної пошукової або дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань, умінь та навичок;

- індивідуалізацією освітнього процесу в контексті особистісно зорієнтованого підходу, що сприяє створенню умов для розвитку специфічних особистісних функцій вихованців як суб'єктів творчого освітнього процесу відповідно до власних уподобань та пізнавальних запитів.

У психолого-педагогічній літературі пошукова та дослідницька діяльність учнів традиційно розглядається як:

- процес включення особистості у самостійне збирання і дослідження інформації, формування у неї на цій основі міцних знань, умінь, навичок пізнавальної та творчої діяльності [5, 11];

- дієвий засіб підвищення якості та ефективності знань та умінь, складна динамічна система, що є сукупністю волі, емоцій та інтелекту особистості, спрямованих на пошук сутності природи речей і їх причинно-наслідкових зв'язків [4, 8];

- співробітництво та співтворчість педагога і вихованців, побудована на визнанні особистості дитини, на взаємоповазі її пізнавальної та творчої діяльності і взаємній зацікавленості у спільному успіху і наслідках цієї діяльності [8, 34].

Важливе значення в діяльності позашкільних навчальних закладів відіграють наукові товариства учнів або їх філії, що є дієвими осередками дослідницької роботи, об'єднують вихованців закладу, здатних до наукового пошуку, зацікавлених у підвищенні свого інтелектуального і культурного рівня, що бажають поглибити свої знання, уміння та навички як з окремих навчальних дисциплін, так і в галузі сучасних наукових знань у цілому. Вони також здійснюють координацію пошукової, дослідницької та експериментальної діяльності вихованців інших гуртків та творчих об'єднань закладу, надають їм науково-методичну допомогу, технічну та лабораторну базу.

Залежно від використання згаданих форм і методів організації пошукової та дослідницької діяльності у вихованні учнів, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів поетапно відбуваються якісні особистісні зміни, що забезпечують:

- прискорений розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, формування високого рівня творчої активності та індивідуального стилю пізнавальної діяльності;

- становлення дослідницької стратегії пізнавальної діяльності, складного комплексу пошуково-дослідницьких та комунікативних умінь і навичок;

- оволодіння навичками особистісного самовизначення (в тому числі й професійного), самореалізації та саморозвитку [7, 34].

Формування системи дослідницьких умінь та навичок творчої особистості сприяє розвитку високого рівня її творчої активності, оскільки забезпечує постійну спрямованість особистості на подальшу пізнавальну та творчу діяльність. Основні компоненти дослідницьких умінь особистості, у ході реалізації пошукових, дослідницьких проєктів, також підтверджують якісні зміни в рівні розвитку їх творчої активності:

- пізнавально-діяльнісний – активність в оволодінні знаннями, уміннями, навичками пошукової та дослідницької діяльності постійно стимулює до самостійної творчої праці, забезпечує розвиток різноманітних здібностей, властивостей і якостей творчої особистості;

- мотиваційно-вольовий – забезпечує сформованість позитивних вольових рис творчої особистості (цілеспрямованість, організованість, самостійність, рішучість) та можливі способи їх удосконалення;

- змістовно-операційний – сформоване активно-перетворювальне ставлення особистості до пошукової та дослідницької діяльності забезпечує її активну спрямованість на інші види пізнавальної та творчої діяльності;

- емоційний – здатність до сприйняття оточуючої дійсності, творчого спілкування, налагодження позитивних контактів, зміна установок, визначення характеру творчої поведінки принципово важливі для постійного включення у творчу діяльність;

- самооцінний – прагнення до творчого пізнання власної особистості, виявлення та розвиток внутрішнього творчого потенціалу в процесі наукових досліджень, самооцінка своїх індивідуальних якостей [2, 38].

Проаналізувавши зміст та основні компоненти пошукових і дослідницьких умінь, можемо визначити основні функції дослідницької діяльності, що забезпечують розвиток творчої активності особистості та формують індивідуальний стиль її пізнавальної діяльності:

- самореалізація, самоствердження, самовираження особистості у процесі пошукової, дослідницької, експериментальної роботи - прагнення до визнання свого

"Я" іншими людьми та суспільством, самостійне створення умов для повної реалізації власного інтелектуального та творчого потенціалу;

- самоперетворення та самовдосконалення творчої особистості – процес прогресивних змін у часі і просторі, що відображається у кількісних, якісних і структурних творчих перетвореннях особистості як цілісної системи під впливом систематичної дослідницької діяльності;

- адаптація особистості – формування стійкої системи цінностей, що є внутрішніми регуляторами творчої поведінки, оволодіння теоретичними знаннями та практичними вміннями, необхідними у житті, здатністю до самоорганізації і самоконтролю власної творчої діяльності;

- рефлексія – осмислення здобутих знань, їх глибоке і свідоме засвоєння, усвідомлення і практичне використання як методів подальшого саморозвитку творчої особистості.

Ефективність освітнього процесу гуртків, що систематично залучають своїх учнів до пошукової, дослідницької діяльності, дозволяє відстежити якісні зміни, що сприяють розвитку творчих здібностей учнів і є важливими для нашого дослідження:

- висока результативність пізнавальної та творчої діяльності – високий рівень знань, умінь та навичок вихованця; сформована творча компетентність, індивідуальний стиль пізнавальної діяльності; прагнення до поглибленого вивчення наукових дисциплін, суміжних з профілем творчого об'єднання та проблематикою дослідницьких проектів;

- прагнення до творчого оволодіння новими знаннями та вміннями – цілеспрямованість та системність у пізнавальній та творчій діяльності; виявлення готовності до співпраці та співтворчості з педагогом та дитячим колективом; професійна орієнтація та допрофесійна підготовка особистості тощо;

- високий рівень самоосвітньої діяльності – постійний самоаналіз та самооцінка власної діяльності; подальше прагнення до творчого самовдосконалення; системне планування самоосвіти; врахування у змісті самоосвіти власного рівня теоретичної і практичної підготовленості; комплексний підхід до самоосвіти тощо.

Розвиток творчих здібностей учнів у процесі дослідницької роботи буде ефективним, якщо така робота здійснюється у тісній взаємодії школи та позашкільних навчальних закладів. Це співробітництво обопільно корисне: практична творча діяльність, яку здійснює особистість у гуртку, творчому об'єднанні позашкільного навчального закладу, стимулює її пізнавальну та творчу активність і вимагає наявності теоретичних знань, здобутих під час навчання у школі; загальноосвітня школа зацікавлена у найширшому використанні теоретичних знань у практичній діяльності, на основі якої діти переконуються у їх істинності, і що сприяє їх інтелектуальним та творчим здобуткам.

Педагоги ВОЦТСКЕ, відзначають високу ефективність застосування дослідницьких прийомів і методів у навчанні для поглиблення інтересу учнів до пізнавальної та творчої діяльності, для формування і них відповідних знань, умінь, навичок і дослідницької позиції в сприйнятті, осмисленні світу.

2.2. Практична реалізація проектів розвитку творчих здібностей учнів у процесі виконання дослідницької роботи педагогами Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій

Творчість – це стан людської душі, що виявляється у яскравому прояві внутрішньої суті творця, гострого відчуття ним зв'язку зі світом і переживанням неймовірної внутрішньої свободи.

Головна характеристика творчості – створення нового. Бути творчою людиною це вносити оригінальне, індивідуальне, унікальне і неповторне у навколишній світ. Саме тому серед важливих напрямків діяльності ВОЦТСКЕ є розвиток та виховання творчої особистості учнівської молоді.

Вінницький обласний центр туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій являється складовою системою позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів [98, с.17].

Діяльність Центру спрямована на залучення підростаючого покоління до активної пошукової та дослідницької роботи, подальший розвиток краєзнавства, удосконалення форм, методів та засобів краєзнавчої роботи.

Головними завданнями роботи Центру є:

- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців;
- формування у вихованців свідомого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, навичок безпечної поведінки;
- виховання у гуртківців патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, поваги до Конституції України, прав і свобод людини;
- вдосконалення фізичного розвитку учнів, підготовка спортивного резерву для збірних команд області з різних напрямків спортивного туризму;

- здійснення інформаційно-методичної, організаційно-масової та екскурсійної роботи;

- створення системи пошуку, розвитку і підтримки юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя;

- залучення до особистісно-значущих соціокультурних цінностей, потреба у яких не забезпечується системою базової освіти;

- забезпечення соціально-педагогічного захисту неповнолітніх.

Аналіз поставлених завдань дає підстави прогнозувати очікувані результати діяльності ВОЦТСКЕ:

- забезпечення повноцінного фізичного, психічного та соціального розвитку;
- сформованість системи ціннісних ставлень до світу, уміння гармонійно співіснувати з довкіллям, бути у згоді з собою, оптимістично ставитися до життя та виявляти гнучкість за різних умов.
- розвинене творче ставлення до життя, схильність до експериментування, дослідництва, самостійних відкриттів.
- сформованість базових якостей особистості – самостійність, працелюбність, людяність, самолюбність, спостережливість, розсудливість, справедливість, самовладання, відповідальність, креативність.
- здатність дитини до самореалізації, саморозвитку та самозбереження.
- сформованість довіри до дорослих, здатності розраховувати на їхній захист та підтримку, відкритість контактам.
- сформована життєва компетентність, уміння орієнтуватися у нових умовах життя, пристосовуватися до них та конструктивно впливати на них у міру можливостей .

Педагогічний та учнівські колективи закладу співпрацюють з науковими, громадськими організаціями, управліннями, зокрема:

- Вінницьким обласним краєзнавчим музеєм, музеєм ім. М. М.Коцюбинського;
- обласними бібліотеками ім. І.Франка та К.Тімірязєва;
- навчально-виховними закладами міста та області;
- управліннями (відділами) освіти райдержадміністрацій (міських рад);

- Будинками школярів (будинками дітей та юнацтва, будинками творчості, Центрами позашкільної роботи з дітьми та підлітками);

- Дитячими турбазами обласних центрів дитячого туризму України; центрами туризму і краєзнавства учнівської молоді України.

- турагенціями “Укрвінтур”, “Ден Тревел”, “Віатур”, “Інтурист-Вінниця”, “Світлана Люкс”, “100% відпочинку”, “Шанс”, “Слав’янський тур”, “Іоніс”, Вінницьким бюро подорожей та екскурсій;

- Вінницькою обласною Федерацією спортивного туризму, обласною організацією “Спорт для всіх”, соціальною службою для молоді;

- Вінницьким козацьким полком ім. І. Богуна та Вінницьким крайовим козацьким молодіжним об’єднанням «Молода Подільська Січ», ТСОУ «АЗОВ».

Освітньо – виховний процес у закладі організований досить вдало, органічно доповнюючи зміст роботи одне одного. Всі напрями досить важливі і формують повноцінну інтелектуально розвинену особистість. Важливо зазначити, що діяльність закладу йде паралельно із шкільною програмою і не дублює її, а виділяє і вивчає окремі структурні компоненти.

Педагогами та керівниками гуртків Центру щорічно з вихованцями проводиться ряд заходів. З метою активізації історико-краєзнавчої та пошуково-дослідницької роботи, популяризації історії рідного краю як невід’ємної частини процесу історичного розвитку Вінниччини; виховання у школярів любові до рідного краю, свого дому і роду, поваги до історичного минулого, його видатних постатей та подій, духовної спадщини, історико-культурних надбань; формування відчуття української ідентичності заклад проводить історико-краєзнавчий відеоконкурс «Мое Поділля».

Не менш важливою для розвитку творчих здібностей учнівської молоді є обласна гастрономічна Акція «Гарбуз – символ роду», учасники якої творчо працюють над відродженням, збереженням та популяризацією гастрономічної, нематеріальної культурної спадщини України.

Змістовно дослідницька робота дітей проявляється під час проведення щорічної (уже XXXII) обласної краєзнавчої олімпіади учнівської молоді «Моя Вінниччина».

Метою олімпіади є розповсюдження краєзнавчих знань серед школярів області, виховання почуття патріотизму, національної свідомості, заохочення до самостійної творчо-пошукової роботи, спрямованої на вивчення історичних сторінок Вінницької області. Саме участь дітей у зазначені олімпіаді активізує їх творчий потенціал шляхом цілеспрямованого навчання та вирішення інших завдань.

Яскраво творчість проявляється у дітей і під час участі в фотовиставці до дня Соборності України: «Україна – це ми!»

Враховуючи те, що розвиток творчих здібностей учнів є пріоритетним у навчально-виховному процесі, керівниками гуртків проводяться майстер-класи «Плетіння з лози», «Робота з папером за технікою Витинанка», «Квілінг», «Орігамі», «Зимова казка», «Писанкарство», «Петриківський розпис»

Велику роль у вихованні підростаючого покоління відграють творчі спілкування, вміння вести діалог, висловлювати свою думку письмово. Такий потенціал творчої діяльності яскраво відображується у гуртках літературного спрямування, де у дітей формується вміння творити поезію, «переливати» у римовані стрічки свої думки, мрії, почуття. А в результаті вихованцями закладу видано збірку дитячих віршів «Жмеринські зоресвіти», літературні альманахи «Криниченька», «Пісні моєї юної любові». Надзвичайно глибоко творчі здібності дітей проявилися під час участі у Флешмобі до дня українського козацтва «Літературні скарби нації», який проводиться з метою відродження та популяризації козацької поезії, збільшення українського контенту у соціальних мережах.

Заслуговує на увагу щорічна участь гуртківців Центру у Всеукраїнській конференції учнівської молоді «Мій рідний край, моя земля – очима сучасників». Вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» показують найкращі результати своєї пошуково-дослідницької діяльності, творчий потенціал, отриманий завдяки наполегливій праці під час гурткової роботи. Творчі роботи учасників конференції опубліковано у збірнику кращих пошуково-дослідницьких робіт вищезазначеного заходу.

Ефективною формою залучення вихованців до творчої та пошукової діяльності є участь у Фотоквесті до Міжнародного дня туризму «Моя історія мандрів»,

Флешмобі «Благородне серце Вінниччини разом з ЗСУ», Акції до Міжнародного дня захисту дітей «Доброго дня, Я з України», Фотоквесті «А я іду по світу в вишиванці», присвяченому до Всесвітнього дня вишиванки та Флешмобі до Міжнародного дня волонтера. Саме такі нетрадиційні форми навчання, які захоплюють учнів, пробуджують в них інтерес до творчості та дослідницької роботи.

Бажання здобувати нові знання, досліджувати, брати участь у покращенні оточуючого середовища виховують у дітей бажання систематично мислити, творити та перемагати. Як результат, вихованці Центру є постійними переможцями та призерами Кубків України та Чемпіонатів з техніки велосипедного, пішохідного, водного туризму, спортивного орієнтування. Адже саме участь у подібних заходах це важливий і могутній чинник навчання і виховання, розвитку творчої особистості та оздоровлення дітей.

Розвиток творчих здібностей, що проявляються у самопізнанні та адекватній самооцінці, емоційні саморегуляції в експериментальних ситуаціях проявляється вихованцями під час проведення зльотів-фестивалів «Робінзонада», «Макітра», «Хутірські старти», «Гранів скликає друзів», туристсько-спортивних ігор «Останній герой», «Школа виживання».

На практиці серед гуртківців Центру часто застосовується технологія колективного, творчого виховання, яка популяризує серед мешканців та гостей Вінничани безліч цікавих об'єктів у формі екскурсій.

Всеохоплюючі та багатофункціональні методи, що використовуються у проведенні екскурсій або походів, допомагають зробити вагомий внесок у виховання гармонійно-розвиненої особистості, здатної до практичного мислення. Ці технології надають нашим гуртківцям крокувати шляхом творчості, саморозвитку, вірити у свою неповторність, творити добро.

У результаті численних мандрівок, екскурсів та походів, дослідницької роботи і творчого мислення вихованців ВОЦТСКЕ під керівництвом педагогів створено цікаві маршрути: «Козацькими стежками», «Давнє та дивне Поділля», «Літературними стежками Михайла Коцюбинського на Вінниччині», «Стежками

історії» (До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка) «Топ-10 місць для осінньої подорожі»; «9 маяків України, відкритих для відвідування»; «За межами стандартів: топ-5 незвичайних музеїв України»; «10 місць для відпочинку в наметі на Вінниччині»; похідні маршрути в Карпатах, розраховані на два дні походу з однією ночівлею; «Мандрівний клубок: подорожі Лесі Українки»; «Міста-привиди: 5 покинутих міст в Україні»; «Неймовірне Прикарпаття».

Основними заходами вищезазначених технологій є пошуково-дослідницькі роботи, пізнавальні тематичні експедиції, з метою відродження історичної пам'яті подій козацької доби, культурних надбань Поділля та формування у вихованців духовних знань, почуття національної гідності.

Неабияку роль у Центрі відведено творчому розвитку педагогів. Цього року з метою активізації роботи та виявлення інноваційного педагогічного досвіду, підтримки творчої праці, підвищення професійної компетенції, мотивації педагогічних працівників до використання у освітньому процесі сучасних технологій візуалізації навчального матеріалу та ефективного використання електронних засобів навчального призначення в освітньому процесі започатковано обласний професійний конкурс для керівників гуртків та педагогів області «Межі творчості». Педагогами Центру узагальнюється досвід роботи кращих керівників гуртків, який описано у методичних посібниках «Формула успіху», «Палітра педагогічної майстерності», «Джерело духовності та здоров'я», «Поклик душі», що стали в нагоді не лише в роботі початківців, а й досвідчених керівників гуртків.

З метою створення умов для зростання розвитку творчих здібностей педагогічних працівників та гуртківців Центру, пошуку та засвоєння ними ефективних форм і методів навчання та виховання, в впроваджено інноваційну форму роботи з молодими педагогами через проведення майстер-класів та місячників педагогічної майстерності.

Вся діяльність педагогічного колективу спрямовувалась на забезпечення учнів позашкільною освітою, організацією їх навчально-пізнавальної діяльності, розвиток творчої особистості, індивідуальних нахилів та здібностей, формування у дітей активно громадянської позиції та прагнення до здорового способу життя.

Під час проведення занять керівники гуртків урізноманітнюють свою роботу, творчо та професійно підходять до організації та проведення гурткової роботи, створюють необхідні умови для індивідуального підходу до дітей, відповідно до творчих здібностей, проводять з вихованцями навчально-виховні заходи, майстер-класи, тематичні вечори, прививають навички самостійної роботи з додатковим матеріалом.

При відвідуванні занять адміністрацією та педагогами Центру керівникам гуртків висловлювались побажання більш широко у своїй роботі використовувати новітні технології, нестандартні форми роботи, надавались методичні рекомендації щодо проведення виховних заходів, відкритих занять, ведення журналів обліку гурткової роботи.

Одним із напрямків методичної роботи закладу була організація роботи з молодими спеціалістами, завдання якої - надання необхідної допомоги молодим керівникам гуртків в оволодінні методикою викладання свого предмета, розвиток умінь використовувати у своїй роботі досягнення сучасної психолого-педагогічної науки, творчої активності молодих спеціалістів.

Навчально-виховний процес під час проведення краєзнавчої роботи, характеризується використанням різних форм вивчення, дослідження особливостей рідного краю, організації позашкільної діяльності учнів, розвитку їх творчих здібностей, формування високих громадянських почуттів та моральних якостей. Така робота має велике виховне значення, формує патріотизм, підвищує рівень духовної культури дітей і молоді.

Найкраще пізнати свій рідний край можна завдяки пошуково-дослідницькій діяльності, яка здійснюється під час експедицій. Щорічно вихованці закладу приймають участь у Всеукраїнській експедиції учнівської та студентської молоді «Моя – Батьківщина Україна».

Слід зазначити, що краєзнавчі експедиції вважаються більш складною (порівняно із звичайними екскурсіями) формою туристично-краєзнавчої роботи. Ось чому до них залучаються, головним чином, учні старших класів, що мають певний

досвід туристично-екскурсійної роботи і виявили підвищений інтерес до простих краєзнавчих досліджень.

Гуртківці Центру традиційно беруть участь у Всеукраїнській краєзнавчій конференції «Мій край, моя земля очима сучасників» (м. Миколаїв), де продемонстрували найкращі знання, отримані завдяки наполегливій праці під час гурткової роботи та результати своєї пошуково-дослідницької діяльності. За значний внесок у пошуково-дослідницьку діяльність учасників нагороджено сертифікатами та грамотами Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Педагогічний колектив Центру, керівники гуртків за сумісництвом у своїй роботі приділяють велику увагу національно-патріотичному вихованню учнівської молоді, їх національній свідомості, ідентичності, формуванню чіткої громадської позиції. Вихованці постійно беруть участь у вшануванні Героїв Революції, воїнів ООС, здійснюють походи до Кургану Данила Нечая, до могили Івана Богуна; є учасниками районних та обласного етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

Для реалізації вищезазначеного до керівництва гуртковою роботою у 2021-2022 н.р. було задіяно 57 висококваліфікованих та досвідчених педагогічних працівників закладів освіти області, керівники гуртків - методисти, вчителі вищої категорії.

Висновки

Проблема розвитку творчих здібностей учнів сьогодні є дуже актуальною для України, яка перетворюється на високорозвинену правову, демократичну державу. Можна стверджувати, що сама доля України залежить від того, чи будуть ефективно задіяні інтелектуальні, творчі можливості її суспільства, кожного її громадянина.

При системному залученні учнів до пошукової та дослідницької діяльності відбувається активний розвиток їхніх творчих здібностей та творчої активності: домінує позитивна мотивація творчої діяльності, усвідомлення значення творчих потреб, мотивів, цілей як провідник у розвитку та життєдіяльності; відбувається формування творчих рис характеру; активізується розвиток творчих якостей інтелекту; формується творча самосвідомість, що виявляється у самопізнанні, самооцінці, самоорганізації, прагненні до самореалізації та самовдосконалення; триває постійне зростання потенціалу творчої діяльності – бажання систематично здобувати нові знання, уміння навички, творчо їх використовувати, досліджувати, експериментувати.

У процесі виконання роботи на тему «Розвиток творчих здібностей учнів у процесі виконання дослідницької роботи» було досягнуто мети, що полягала у розкритті творчих здібностей учнів через дослідницьку діяльність.

З допомогою методів спостереження, узагальнення, вивчення документації, аналізу результатів діяльності, у дослідженні з'ясовано, що:

- проаналізувавши сучасний стан проблеми розвитку творчих здібностей учнів в наукових дослідженнях свідчить про те, що різні аспекти дослідницької діяльності учнів цікавили багатьох науковців. Однак, проблема розвитку творчих здібностей учнів у процесі дослідницької діяльності висвітлена недостатньо, потребує ґрунтовнішого осмислення і уваги педагогічних колективів, нових методик і технологій;

- поняттєво-термінологічний аналіз системи розвитку творчих здібностей учнів має розгалужену структуру, оскільки складається із низки термінів, понять, що несуть смислове навантаження естетичного, морального значення, юридичних та психологічних смислово-ціннісних орієнтирів;

- механізми впровадження заходів розвитку творчих здібностей учнів у виховний процес на базі ВОЦТСКЕ різноманітні. Проекти виховання творчих здібностей учнів педагогами Центру втілюються через ряд конкурсів, акцій, семінарів, конференцій, олімпіад, «круглих столів» (теоретичні форми роботи) і майстер-класів, експедицій, зльотів, змагань, ігор (практичні форми роботи).

В умовах рівневої і профільної диференціації навчання перед учителем стоїть низка складних завдань, пов'язаних насамперед із розвитком творчих здібностей школярів. Вони повинні брати участь у дослідницькій роботі. Учитель має стати організатором і першим керівником учнівської дослідницької роботи.

Робота вчителя в цьому напрямку не повинна носити стихійний, безсистемний характер. Тільки продумана, логічно вибудована система занять, організуюча дослідницьку діяльність учнів, дасть очікувані результати. Учень, озброєний науковими методами пізнання, зуміє виявити проблему і не тільки зрозуміти і вивчити її, а й самостійно запропонувати нестандартне, креативне, оригінальне рішення. Саме такий випускник сьогодні затребувана суспільством, саме він стає конкурентоспроможним.

Одне з актуальних завдань сучасної освіти – пошук оптимальних шляхів зацікавлення учнів навчанням, підвищення їх розумової активності, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, вироблення вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Це означає, що педагог має орієнтуватися на використання таких педагогічних технологій за допомогою яких не просто поповнювалися б знання й уміння з навчального предмета, а й розвивалися такі якості учня, як: пізнавальна активність, самостійність, уміння творчо виконувати завдання. Пізнавальна активність на рівні структурної одиниці спрямованості особистості свідчить про те, що учень охоче засвоює ту чи іншу інформацію, більше того – має міцно сформовану потребу в якісній пізнавальній діяльності, сильні та стійкі мотиви цієї діяльності.

Однак основним інститутом, що забезпечить організацію і функціонування всієї системи формування творчої особистості має стати держава. Важливу роль повинні відігравати і інші складові творчого виховання, такі як сім'я, школа, громадські організації. Ефективність даного процесу залежить від послідовності проведення єдиної політики і скоординованості дій мережі соціальних інститутів, від їх функціональної готовності.

Вінницький обласний центр туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій є закладом позашкільної освіти, що сприяє організації розвитку творчих здібностей учнів, і створює сприятливі умови для розвитку всебічно розвиненої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александровська Г. Розвиток творчих здібностей учнів у позашкільних закладах / Г. Александровська // Освіта впродовж життя: Таврійський вісник освіти. - 2014. - № 3 (47).
2. Апостолова Г. Робота з обдарованими дітьми / Г. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – 240 с.
3. Бех І. Виховання особистості: Особистісно орієнтований підхід.- К.: Либідь, 2003 р.с 280 с.
4. Бех І. Наукове розуміння особистості як основи ефективності виховного процесу / І. Бех // Початкова освіта. – 2000. – № 2. – С. 2–6.
5. Барко В. Як визначити творчі здібності дитини? – К.: Україна, 1991.
6. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. - К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. - 441 с.
7. Веракса М. Діалектичне мислення і творчість // питання психології. – 1990.- №4. – С. 9-13.
8. Гладун О. Збірник тез пошуково-дослідницьких робіт Першої обласної конференції з патріотичного виховання учнівської молоді «Твої герої, Вінниччино!» /О. Гладун // ВОЦТСКЕ, Вінниця, 2014. – 68.
9. Гладун О., Строкаченко В. Поклик душі / О. Гладун, В. Строкаченко // ВОЦТСКЕ, Вінниця, 2012, - 47 с.
10. Губарева Т., Поливанова О. До скарбнички методиста-позашкільника / Т. Губарева, О. Поливанова // Науково-методичний журнал «Позашкільна освіта». – № 2 (38), 2014. – С. 2 – 9.
11. Дараган О. Розвитку мислительної активності сприяє психолог / О.Драган //Рідна школа. - 1997. - №6. - С.37.
12. Давиденко А. Науково-дослідницька діяльність учнів – членів Малої академії наук України: Посібн. для вчителів та учнів / А. Давиденко. – Чернігів: РВВЧОППО, 2001. – 38 с.

13. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: Колективна монографія / За ред. В. Моляко, О. Музики. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с
14. Загальна психологія: Підручник // О. Срипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук // . – К: Либідь, 2005. – 464 с.
15. Закон України «Про освіту» // №2145-VIII від 05.09.2017
16. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу // Шкільний світ. – 2003. - № 22-24.
17. Колінець Г. Формування дослідницьких здібностей у старшокласників // Обдарована дитина. – 1999 - №5.
18. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В.О. Моляко // Психологія суспільства. – 2007 – № 4. – С. 6-10.
19. Моляко В.О. Психологічні основи творчості інноваційної діяльності дітей та молоді // Психологічні проблеми навчання, виховання, активності та розвитку особистості: Матеріали звітної наукової сесії інституту психології АПН України (10–11 лютого 1994 р.). – К.: ІП АПН України, 1995. – С. 147–155.
20. Микитюк О.М., Соловйов В.О., Васильєва С.О. Наукові дослідження школярів: Навчально-методичний посібник / Під ред. І.Ф.Прокопенка. – Харків: ХДПУ ім. Г.Сковороди, 2003. – 80 с.
21. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід, метод, посібник. – К.: АПН. – 2002.
22. Паламарчук В., Рудаківська С. Від творчої особистості до нових технологій навчання / В. Паламарчук, С. Рудаківська // Рідна школа. - 1998. - №2. - С.52.
23. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів / Т. Равлюк // Вісник Львів. ун-ту. – 2005. – Вип. 20. – С. 112–118. – (Серія педагогічна).
24. Рагозіна В. Теоретичний аспект проблеми творчих здібностей // Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти: Збірник доповідей науково-практичної конференції. – Вінниця: «Універсум-Вінниця», 1998. – С. 127–132.

25. Сущенко Т. Позашкільна педагогіка: навч. посіб. / Т. Сущенко. – К.: ІСДО, 1996. - 144 с.
26. Строкаченко В., Шпак-Мельник В. Джерело духовності і здоров'я / В.Строкаченко, В Шпак-Мельник // ВОЦТСКЕ, Вінниця, 2012. – 44 с.
27. Український педагогічний словник / Под ред. С. Гончаренко. - К., 1997.
28. Шейко В. Кушнарєнко Н. організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002.
29. Шулдик В.І. Педагогічний аспект диференційованого підходу до учнів у навчальному процесі: Навчально-методичний посібник: – К.: ІЗМН, 1997. 30